

HEKA LÁSZLÓ*

Khuen-Héderváry Károly horvát bán és magyar miniszterelnök a horvátok szemében

Bevezetés

Khuen-Héderváry Károly gróf magyar államférfi nemcsak a magyar, hanem a horvát történelem, valamint az alkotmány- és jogtörténet egyik legnevesebb és egyben legvitatottabb személye, akinek megítélése már több mint száz éven keresztül nem változott. Mondhatni a horvát historiográfia a mai napig ismételteti a 19. századi délszláv mozgalom idején kialakult lesújtó véleményt a bánról, amelyet nemcsak a többi egykori magyarországi nemzetiség szakirodalom, hanem részben a korabeli magyar ellenzék is átvett. Khuen-Héderváry Károly gróf a legmagasabb pozícionált horvátországi politikus, aki húsz évig tartó (1883–1903) bánóságát követően két ízben (1903. június 27–1903. november 3. és 1910. január 17. – 1912. április 22.) magyar miniszterelnöki tisztséget is betöltött.

Jóllehet benne az állami közösségben élő két nemzet államférfit tisztelhetett, mégis elenyésző számú tanulmány, illetve kötet jelent meg róla. Elődjétől, Jellasich Józseftől (Josip Jellačić) eltérően – akinek a horvát történelemtudomány csak az erényeit örököltette meg – Khuen-Héderváry grófról a horvátok csupán negatív jelszóval emlékeznek. Őt tartják a nemzeti érzelmek és az államiság megfojtójának, a magyarosítás és az autokratikus politizálás jelképének. Aligha található horvát ember, aki nem hallott volna gróf Khuen-Héderváryról, de rendszerint nem tud róla semmi mást, mint néhány sztereotípiát, amelyet a tankönyvekben is lassan egy évszázada ismételtetnek: hogy idegen ember volt, a magyar kormány és az osztrák császár bizalmasa, aki horvátellenes politikát folytatott, és ennek érdekében a horvátországi szerbekre támaszkodva kormányozta Horvátországot. Ezen állítások nem igazán felelnek meg a történelmi tényeknek, hiszen a gyermekkorát Horvátországban töltötte (lehetséges, hogy ott is született) a családi birtokán, a jogi tanulmányait is Zágrábban kezdte, majd bánként húsz évig ott ténykedett. Tehát semmiképpen sem lehetett neki Horvátország idegen ország. Bánként mindennekellőt a horvát-magyar kiegyezést szem előtt tartva irányította az országot. Kormányzása alatt az ország gazdaságilag és kulturálisan fejlődött, az igazságszolgáltatás és a közigazgatás pedig stabil alapokon nyugodott.

* egyetemi docens, SZTE ÁJK Összehasonlító Jogi Intézet.

Jelen tanulmányban elemezzük a kiegyezés utáni magyar-horvát közjogi viszonyokat, a magyarországi és horvátországi politikai helyzetet, illetve Khuen-Héderváry Károly tevékenységét, és a horvát kérdéstről kifejtett álláspontját.

1. Khuen-Héderváry Károly gróf életpályája és annak megítélése

Hédervári gróf dr. Khuen-Héderváry Károly (1849. május 23. – 1918. február 16.) magyar és horvát politikus, államférfi, horvát báni (1883–1903) magyar miniszterelnök volt (1903. június 27. – 1903. november 3. és 1910. január 17. – 1912. április 22.). Mint az utolsó Héderváry gróf (Héder Viczay) örököse a Bélási Khuen családnévhez csatoltatta a Héderváry nevet, így ő lett az első Khuen-Héderváry gróf (1874 óta).

A későbbi bán és miniszterelnök a szlavóniai Nuštarban (magyarul Berzétémonostor vagy Berzétémonostora) fekvő családi birtokon nőtt fel, majd a pécsi és pesti középiskolai tanulmányok után Zágrábban folytatta a jogtudományi stúdiumát. Akkoriban nagy ritkaságnak számított, hogy egy gróf a kis Zágrábban (tizenkétszer kevesebb lakosa volt, mint Budapestnek) járjon egyetemre, nem pedig Bécsben vagy Budapesten.¹ Politikai karrierjét a Szabadelvű Párt tagjaként kezdte 1875-ben, amikor Győr képviselőjeként került az országgyűlésbe. 1882-ben Győr főispánjának nevezték ki, majd egy évvel később az ingadozó horvát báni székbe ült, míg végül két évtizeddel később magyar miniszterelnöknek választották meg. Ez időben (1903-tól) volt még belügyminiszter, a király személye körüli miniszter és horvát–dalmát–szlavón tárca nélküli miniszter is, valamint főrendiházi tag (1906–1910) és Temesvár országgyűlési képviselője (1904–1906). A Szabadelvű Párt feloszlása (1906) után, de még a második miniszterelnöksége (1910) előtt a Nemzeti Munkapárt egyik megalapítója volt. 1915-től az MTA tagja. Budapesten hunyt el 1918. február 16-án. Horvátországban Zágráb és Varasd tiszteletbeli polgárának nyilvánították, és gyermekkori országával haláláig tartotta a kapcsolatot.

1880. szeptember 6-án lépett házasságra Teleki Margit grófnővel (1860–1922), akitől két fia született: Sándor (1881–1946) és ifj. Károly (1888–1960). Mivel a fiai gyermekek hátrahagyása nélkül hunytak el, velük kihalt a család férfi ága.

Khuen-Héderváry gróf életének legnagyobb részét (főleg 1903-ig, amikor Budapestre költözött) Horvátországban töltötte, mégis a horvát historiográfia őt idegenként kezeli, akít Magyarországról küldtek, hogy fékezze meg a horvátok nemzeti óhajait. Érdekes módon mindmáig nem tudni, valójában hol született. Egyes életrajzírók szerint a szlavóniai Nuštarban (magyarul Berzétémonostor vagy Berzétémonostora) látta meg a napvilágot, amíg a többség szerint ez a sziléziai Gräfenberg városának Bad Gräfenberg nevű kerületében történt (ma ez a csehországi Jeseník település *Lázně Jeseník* nevű kerülete). Ezzel kapcsolatosan egyesek azt állítják, hogy a Horvátországban vele rokonszenvezők terjesztették el a hírt, hogy Nuštarban született (ezt ő maga soha nem cáfolta), azzal a céllal, hogy semlegesítsék politikai ellenfeleinek azon állítását, miszerint Khuen-Héderváry idegen ember.

¹ Néha a 19. századi magyar újságokban értetlenkedtek a horvátokon, hogy egyenrangúnak tartják a két fővárost, jóllehet közöttük óriási volt a különbség. Így például 1890-ben Budapesten 486 671 fő élt, Zágrábban pedig 38.742, vagyis kevesebb, mint egyes magyar vidéki városokban. Ekkoriban Szeged 85 569 lelket számlált vagyis több mint kétszer annyi polgárt mint a horvát főváros.

Akik viszont azt tartják, hogy valójában szlavóniai születésű, azt mondják, hogy a másik oldal azért választotta Gräfenberget szülőhelyének, hogy megnyugtassák a magyarokat, mivel Magyarországon 1903-ban bizalmatlanok voltak az új miniszterelnök iránt mint Horvátországból érkező jövevényre.² Mira Kolar Dimitrijević szerint „*Horvátországban évtizedeken keresztül szándékosan titkolták el még azt is, hogy Nuštarban született és tökéletesen beszéli a horvát nyelvet*“.³ Nuštarban születést igazolhatja magának Khuen-Héderváry Károlynak a magyar sajtóban megjelent nyilatkozata, báni kinevezésekor, amikor azt mondta, hogy „*a szülőhelyem ott van, a hazám pedig itt, de mindkettő egy és ugyanaz a haza*“.⁴ Ebből a kijelentésből egyértelmű, hogy nemzetiségét illetően magyarnak vallotta magát (habár Khuen család Tirolból származott), életének java részét Horvátországban és Szlavóniában töltötte. Bánként és később miniszterelnökként legalista és legitimista volt a kiegyezési törvény és a dualista monarchia alapjait lefektető jogszabályok szerint.

Báni kinevezését Horvátországban nagy zavargások és magyarelles hangulatkeltés előzték meg. Amikor gróf Pejacsevich László (Ladislav Pejačević) lemondott báni tiszteről a két nemzet politizáló rétegei azt találgatták, vajon magyar vagy horvát nemzetiségű ember veszi-e át a báni tiszteket. A magyar sajtó nagy figyelemmel kísérte a horvátországi eseményeket, mégpedig általában a címlapra helyezve a Dráván túli híreket, így a *Budapesti Hírlap* az 1883. augusztus 15-iki szerdai (225.) számától kezdve naponta számolt be az ottani eseményekről. Írt a konfliktusokról, valamint a szóban forgó lehetséges személyekről. A magyar kormány részéről a helyzet lecsillapítása miatt sürgössé vált a kérdés megoldása. Az első jelölt Joszzipovich Imre volt, akit a minisztertanács „éjszakai ülésén” elfogadott, majd Tisza Kálmán Bécsbe utazott felterjeszteni a javaslatot.⁵ Azonban a báni kinevezés nem zajlott zökkenőmentesen. Amíg tartott a kinevezési eljárás Zágrábban, és Budapesten erősödött az egymással szembeni ellentét, amelyet a sajtó is szított. A *Budapesti Hírlap* kedden, szeptember 4-én közölte *A vérszomjas horvátok* című cikket, majd a nyolc nappal később megjelent írásában a lehetséges báni jelöltek listáját két névre szűkítette, Khuen-Héderváry Károlyra és Josipovich Imrére. Kiemelte, hogy mindketten horvátok, pontosabban horvátországiak, Khuen-Hédervárynak anyagi lehetőségei is engedélyezik, hogy elláthassa ezt a tiszteket, de a lap szerzője szerint mégis jobb lenne, ha ő Győrben maradna nagyispánnak, mert a bántás túl nagy falat számára.⁶ A *Magyarország és a Nagyvilág* című folyóirat Filipovics József báró nevét is megemlítette, mondván, hogy a döntéshozók a válság miatt gondolkodtak egy tábornok esetleges kinevezéséről is, de a báró egészségi okokra hivatkozva nem fogadta el a jelölést. Végül Khuen-Héderváry Károly gróf ülhetett a báni székbe.⁷ A *Budapesti Hírlap* szombaton december 1-jén közölte a hírt, mely szerint Tisza miniszterelnök tartva a horvát ellenzékétől – amely ellenezte Khuen-Héderváry kinevezé-

² OSTAJMER, BRANKO: *Khuen – ključna epizoda slavonskog regionalizma*. In: *Slavonija, Baranja i Srijem. Vrela europske civilizacije*, sv. 1, ur. Božo Biškupić, Vesna Kusin, Branka Šulc, Zagreb, 2009. 390–397. pp. 391. p.

³ KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, MIRA: *Izidor Kršnjavi i simbolika zagrebačke Zlatne dvorane*. In: *Kolo*, Zagreb, 2013. 5. sz. <http://www.matica.hr/kolo/401/Izidor%20Kr%C5%A1njava%20i%20simbolika%20zagreba%C4%8Dke%20Zlatne%20dvorane%20>

⁴ POLIĆ, MARTIN: *Ban Dragutin grof Khuen-Héderváry i njegovo doba*. Zagreb, 1901. 10. p.

⁵ *Budapesti Hírlap* 240. szám 5. p.

⁶ *A jövendőbeli bán*. In: *Budapesti Hírlap*, 251. szám. 1883. szeptember 12. 2. p.

⁷ N. N.: GR. KHUEN-HÉDERVÁRY KÁROLY. *Az új horvát bán*. In: *Magyarország és a nagyvilág*. XX. évfolyam, 49. szám Budapest, 1883. december 9. 1–2. pp.

sét – és engedve a bécsi katonai köröknek, tárgyalni kezdett Filipovics (sic!) altábornaggyal, de végül mégis kitartott az első számú jelöltje, Khuen-Héderváry gróf mellett.⁸ A cikkíró szerint azonban Győr nagypánja nem erőskezű kormányzó, amilyenre szükség van, így kinevezése esetén valóban „Tisza Kálmán miniszterelnök fogja Horvátországot kormányozni, Khuen-Héderváry pedig csak helyettese lesz.”⁹

Habár Magyarországon a báni kinevezését túl korainak tartották, mivel a gróf mindössze 34 éves volt, emellett tapasztalatlanak és gyengének is találták ahhoz, hogy irányítsa a forrongó Horvátországot, Zágrábban pedig elnevezték „téli bánnak”, aki csak egy télen fog kormányozni, és nem várja meg a tavaszt, mégis bebizonyosodott, hogy tévedtek. Amikor megszilárdította a hatalmát, máris a horvátok autokratikus módszerekkel kormányzó bánnak titulálták, a magyarok pedig erőskezű embernek, aki „pacifikálta Horvátországot”. Azután Zágrábban bírálták, „mert” Pest embereként magyarosítást folytat”, Budapesten pedig nehezteltek rá, mert „semmit sem tesz, hogy megakadályozza a szlavóniai magyarok asszimilációját”, továbbá, hogy „a horvát államiságot hirdetőivel és a magyar nemzeti eszme ellenzőivel vette magát körül”. Szemére vetették végül azt is, hogy „tudatával Horvátországban egy új délszláv állam keletkezik.” Leginkább Josip Pliverić (1847-1907) személye váltotta ki a magyar politikai körökben és a sajtóban az elégedetlenséget, aki a bán egyik legközelebbi munkatársa lett, Pliverić volt a horvát állami eszme kidolgozója és népszerűsítője. A zágrábi egyetem jogászprofesszoraként megalapította a horvát államjog doktrínáját, azt állítva, hogy a kiegyezési törvény alapján Magyarország és Horvátország reáluniót alkot, ellenezve az egységes magyar állam eszméjét. Nézeteit nemcsak a hallgatók generációit oktatva hirdette, hanem horvát (1893-1906) és magyar országgyűlési képviselőként is (1897-1905). A horvát kérdéstről kifejtett véleménye rendszerint a magyar képviselők heves ellenreakcióit váltotta ki, pedig Pliverić a Khuen-Héderváry Nemzeti Pártjának a képviselője volt, vagyis magyarbarát politikát folytatott. A horvát ellenzéki pártok ekkor már az elszakadás gondolatával kacérkodtak, de mivel a magyar országgyűlésbe csak az unionistákat választották be (a horvát saborban ők kerültek ki a parlamenti többség soraiból), így a magyar képviselőknek nem volt reális képe a horvátországi állapotokról. Erre csak a 20. század elején döbbsen rá, amikor a horvát-szerb koalíció megszerezte a többséget a saborban és a délszláv állam létrehozására törekedett. Mégis Pliverić csatlakozása Khuen-Héderváry pártjához szakadáshoz vezetett a Nemzeti Párton belül, így több neves régi unionista (ún. ó-unionista) kilépett a pártból és a jogpártiakkal, valamint a magyar kormánnyal együttműködve próbálta – sikertelenül – megdönteni a bán hatalmát. A magyarbarát tömb ezzel legyengült, hiszen a Nemzeti Pártban egyre erősebben érvényesültek Pliverić reálunióra utaló nézetei. Az akkori megfigyelők szerint Khuen-Héderváry bán „azért vette be a pártba a jámbor doktrinér Pliverićet, mert meg akarta teremteni a Nemzeti Párt megújításának lehetőségét, és csalogató madarat” akart a mérsékelt ellenzékiek számára.”¹⁰

⁸ Az új bán. In: *Budapesti Hírlap*, 331. szám, 1883. december 1. 1. p.

⁹ U. p.

¹⁰ KEMÉNY G. GÁBOR: *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában*, II. 1892–1900. Budapest, 1956. 620. p. (1897. október. Unionista emlékirat a horvát pártviszonyokról és a politikai helyzetről. ME 1898-XVII-1685. Fordítás német eredetiből. A tartománygyűlés pártjai).

Jóllehet a horvátok és a magyarok egyaránt kételkedtek Khuen-Héderváry nemzetük iránti hűségében, mindkét nemzet többsége csupán abban értett egyet, hogy ő a „király embere”. Khuen-Héderváry Károly valóban I. Ferenc József császár és király bizalmasa volt, de egyben törvénytisztelő ember is, aki hajthatatlanul végrehajtotta a hatályos törvények előírásait. Jó példa erre az a tény, hogy még a magyar miniszterelnökkel is szembeállt (jóllehet az ő javaslatára és ellenjegyzése mellett történt meg a kinevezése), amikor úgy ítélte meg, hogy sérültek a horvátoknak az 1868: XXX. tc.-ben garantált jogaik.

Ügyes politikus volt, aki Zágrábba a horvát-magyar viszony mélypontján jött (a magyar feliratú és címerrel ellátott táblákat szétverték a demonstrálók, és lázadást kezdeményeztek, amiért lemondott Pejacsevich bán), nem volt tagja egyetlen horvát pártnak, így várható volt, hogy minden támogatást nélkülözve a sabor ellene fordul. Ehelyett a bán „magáévá tette” a Nemzeti Pártot, és a horvátországi szerbeket megnyerve stabil kormányt biztosított magának. Igaz, ez „érdekházasság” volt, hiszen a szerbek a bán segítségével megakadályozták a horvátokat nemzeti eszméjük kibontakozásában. A szerb bánnak” nevezett magyar gróf pedig biztos szavazóbázist kapott. Mivel a szerbek csak érdekből támogatták, amint távozott a báni székből, a szerbek támogatása elmaradt. Budapesten az 1910. január 27-én megtartott bemutatkozó miniszterelnöki beszéd után a szerb radikális párti képviselő, Manojlović János (Jovan Manojlović) bejelentette, hogy pártjának képviselői Jusst Gyulát fogják támogatni.¹¹ A pesti parlamentben nem támogatták a horvát-magyar uniót ápoló Khuen-Héderváryt, mert a szerbek akkor már a szerb (délszláv) állam felépítésének alapköveit igyekeztek lefektetni. Erre megnyerték a horvátokat is, akik Khuen-Héderváry grófra azért is nehezteltek, mert bánként a vezető pozíciókra arányukon felül szerb nemzetiségűeket állíttatott. Így utólag azt lehet mondani, hogy elősegítette a horvát-szerb (átmeneti) kibékülést.

Mindezek ellenére egész pályafutása során bizalmatlanságnak és bírálatoknak volt kitéve, főként Horvátországban, jóllehet modernizálta a társországot, kiépítette az igazságszolgáltatási és közigazgatási rendszerét, fejlesztette a gazdaságát (több gyár és pénzügyi intézmény alakult meg bánága idején) és elősegítette a kulturális fejlődését (számos zágrábi közintézmény felépítése a nevéhez kötődik).

Magyar miniszterelnöki kinevezésénél a sajtóban is azt fontolgatták, hogy még a Szabadelvű Párt támogatását sem élvezzi (a pártban a barátja Kállay Béni mindig kitarított mellette), nem ismeri a magyar viszonyokat, amivel kapcsolatosan Ignó Hugó megjegyezte, hogy Budapesten anekdotáztak is erről.¹² Első miniszterelnöksége rövid tartamúnak sikeredett, azt egy vesztegetési gyanúsítással dúsította az ellenzék,¹³ de 1910-től újabb két évig vezethette az országot. Amint elhagyta Zágrábot, a horvátországi pártja ellenzékbe került, majd megszűnt, a horvátok pedig egyre erősebben távolodtak Magyarországtól, és szövetkezni kezdtek a szerbekkel egy délszláv állam létrehozása érdekében.

A 19. században róla kialakult vélemény alig módosult. A horvátoknál az autokratikus kormányzás mellett a horvát-ellenesség az egyik immár sztereotípiaként szereplő állás-

¹¹ Képviselőházi Napló 1906. XXVI. kötet. 160–162. pp. Közli Kemény: Iratok, 320. p., 1. lábjegyzet.

¹² IGNÓTIUS HUGO (igazi néven: Veigelsberg Hugó): *A politika mögül – Khuen gróf – Jegyzetek*. In: Nyugat. Budapest, 1910. 13. szám <http://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm> (2015. augusztus 26).

¹³ CIEGER ANDRÁS: *A vizsgálóbizottság és a nyilvánosság*. In: Médiakutató 2005 nyár. http://www.mediakutato.hu/lj/2005_02_nyar/08_vizgalobizottsag.html (2015. augusztus 18.).

pont. Pedig aligha vádolható emiatt, hiszen Khuen-Héderváry gróf Horvátországot hazájának tartotta (Magyarországgal és az Osztrák-Magyar monarchiával együtt), tökéletesen beszélt horvátul, sőt még a feleségét is ösztönözte, hogy tanulja meg a horvát nyelvet. Mint már említettük, a horvátok között nemcsak munkatársai, hanem barátai is voltak, akik mellett kiállt. Az egyik közülük Tomassich Miklós (Nikola Tomašić) zágrábi jogtörténész professzor, a horvát sabor (1892–1903) és a magyar országgyűlés képviselője (1896–1903), horvát-dalmát-szlavón tárca nélküli miniszter (1903. jún. 27. – nov. 3.), horvát bán (1910–1912), a főrendiház tagja (1910–1912, 1914–1918) volt. Miniszterelnökként Khuen-Héderváry a Képviselőházban védte a bánná kinevezett bizalmasának politikáját, és kitartott mellette a sok heves parlamenti vita ellenére. Barátai közé tartozott továbbá Gyurikovics György szerb nemzetiségű horvát politikus és publicista is, aki első miniszterelnöki megválasztását követően a magyar sajtóban méltatta „barátját” Khuen-Héderváry Károlyt.¹⁴

Végül Khuen-Héderváry Károly megítélésével kapcsolatosan megemlíthetjük Bajza Józsefnek (1885–1938), a Pázmány Péter Tudományegyetem horvát nyelv és irodalom professzorának a véleményét is, aki a 20. század első felében a horvát kérdés kutatói közé tartozott. *A horvát kérdés* nevű kötetben Bajza Khuen-Héderváry grófot „*az utóbbi ötven év legnagyobb horvát politikusának*” nevezte.¹⁵ Véleménye azért is kiemelendő, mert egyébként Khuen-Héderváry nagy vetélytársával, Rauch Pál báróval ápoljt jó viszonyt, aki Bajzát „a leghorvátosabb magyarnak” nevezte.

2. Khuen-Héderváry gróf és a horvát nemzeti kérdés

Horvátországba érkezve Khuen-Héderváry Károly megnyerte magának a helyi szerbek támogatását, akik egyenjogúságra törekedtek. A kiegyezési törvény szerint ugyanis az országban a horvát volt a hivatalos nyelv, Mazsuranics János (Ivan Mažuranić) bán és a horvát országgyűlés elutasították a szerbek azon kérését, hogy az állami iskolákban cirill írást tanuljanak. A Katonai Határőrvidék polgárosodása és Horvátországgal való egyesülése után a helyi szerbek 1883-ban megalapították a Szerb Önálló Pártot, és kérték, hogy „törvénybe iktassék a szerb nemzet, a cirill írás egyenlősége a latinnal, valamint, hogy az állami költségvetés támogassa a szerbek kulturális szükségleteit, és hogy e célra az országos kormányba egy szerb hivatalnok neveztesse ki.”¹⁶ A horvát nemzetiségű bánok erre nem voltak hajlandóak, viszont Khuen-Héderváry gróf eleget tett kérésüknek, ennek fejében számíthatott a szerb képviselők támogatására. 1888-ban a sabor törvénybe iktatta „a horvát vagy szerb nyelv” oktatását, a szerb nemzetiségűeket a legfontosabb pozíciókba helyezte jóval nagyobb arányban, mind amennyit a horvátországi lakosság között tettek ki. Mindez azt eredményezte, hogy bánága idején a horvát nemzeti öntudat kifejezése kevésbé került előtérbe, viszont a szerbek a saját nemzetisé-

¹⁴ GYURKOVICS GYÖRGY (Đurković, Đuro): *Gróf Khuena-Héderváry mint államférfi, és mint ember*. In: Vasárnapi Újság Budapest, 1903. 30. sz.

¹⁵ BAJZA JÓZSEF: *A horvát kérdés*. Válogatott tanulmányok. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. Budapest, 1941. 251. p.

¹⁶ Zastava. Újvidék, 1883. br. 27.

güket bátran hangoztatták.¹⁷ Bajza József írja, hogy Frano Supilo a *Politika u Hrvatskoj* (Rijeka, 1911. 320. p.) című munkájában kiszámította, hogy Khuen-Héderváry gróf bánágának idején a kormányzó pártban (Nemzeti Párt) 224 horvát és 130 szerb nemzetiségű képviselő volt, az ellenzékben pedig 104 horvát és két szerb.¹⁸ A bánt a horvát nemzeti eszmét ápolgató ellenzéki Horvát Jogpárt támadta leginkább szerbbarát politikája miatt, de ez a párt ugyanakkor a többi ellenzékkit is vádolta „szerbszlávság” miatt. Ezért a jogpártiak gyakran gúnyolódtak a sajtóorgánumaikban, de másutt is. Az 1895-ben Zágrábban történt magyar lobogó felgyújtási eset egyik résztvevője, Hennenberg József (Josip) a fivérének, Stankónak 1895. március 25-én arról írt, hogy miként tudták karikatúrában kifigurázni a bánt anélkül, hogy jogilag az újságjukat el lehessen kobozni.¹⁹ Említést tett a Khuen-Héderváry gróf által Budapestre küldött levéltári anyagról (13 láda okiratról volt szó), amelyet Jellasics József bán magyarországi hadjárata során 1849-ben hozatott el Pest-Budáról.²⁰ Mivel a bán a horvát országgyűlés értesítése nélkül szállította el a levéltári anyagot, a képviselők a sabor 1885. október 5-iki ülésén kérdőre vonták, mire a bán megkérdőjelezte a tárgyi levéltári anyag megszerzésének törvényességét. Bár Jellasics a horvát történetírás szerint „hazáját védte a magyar elnyomás ellen”. Ha ez így volt, akkor jogosan tehetette fel a kérdést, hogy mit keresett 35 ezer katonájával együtt Pest-Budán, és az onnan elhozott horvát okiratokat vajon törvényesen szerezte-e meg. A bán válasza nem tetszett az ellenzéknek, így kisebb botrányra került sor, amelyet a horvát történetírás hőstettként rögzített. Állítása szerint néhány Jogpárti képviselő körbe vette a bánt, amíg az ülésteremből mellettük haladt a báni szoba felé, majd az egyikük állítólag megütötte. Később a bírósági tárgyaláson cáfolták a támadást, ennek ellenére hamis hír terjesztése miatt hat hónapig terjedő börtönbüntetésre ítélték őket, az egyik képviselőt pedig megfosztották jogászdoktori címétől. Még nagyobb hőstettként kezeli a horvát történetírás az 1895-ben történt magyar zászló elégetését Zágráb belvárosában. Az eset I. Ferenc József látogatása és a Horvát Nemzeti Színház új épületének megnyitása alkalmából történt. Kivitelezői a zágrábi egyetem hallgatói voltak, akiket ezután kizártak az egyetemről, néhányukat az 1895. november 11-től 16-ig zajló bírósági tárgyaláson a zágrábi ítélőszék Rakodczay Sándor elnökletével rendzavarás miatt börtönbüntetésre is ítélték.²¹ Az említett Josip Hennenberg a tetteket hazafias cselekedetnek tartotta, és leveleiben közli, hogy „büntetésüket örömmel tűrik el, (...) tudván, hogy becsületes és hazafias cselekményt tettünk.”²²

Khuen-Héderváry húszéves bánága botrányral zárult. 1883-ban nevezte őt ki I. Ferenc József azért, hogy rendet teremtsen, miután a horvátok a kiegyezési törvénycikk sérelmét látták a magyar nyelvű és a magyar címerrel ellátott táblák felállításában. Ezért

¹⁷ ARTUKOVIĆ, MATO: *Srbi u Hrvatskoj (Khuenovo doba)*. Bibliotheca Croatica: Slavonica, Sirmiensa et Baranyensia. Knj. 2. Slavonski Brod, 2001. 8–9. pp.

¹⁸ BAJZA, JÓZSEF 1941, 224. p. 84. lj.

¹⁹ IVELJIĆ, ISKRA: *Od uza Sudbenog stola do turneje po Rusiji, Nepoznata pisma Josipa Henneberga iz 1894–1897*. In: *Časopis za suvremenu povijest*, Vol.40 No.2. str. 309-700. Zagreb, 2008. 587–624. pp. 603. p.

²⁰ Jellasics József báró horvát bán több horvát szakértőt rendelt a magyar fővárosba, akik elkülönítették a horvát okiratokat a magyaroktól, és azokat Zágrábba vitették.

²¹ *Hrvatski djaci pred sudom. Stenografski izvještaj o glavnoj razpravi proti hrvatskim sveučilišnim djacima obdržanoj pred kr. sudbenim stolom u Zagrebu dne 11–16. studenoga 1895.* (Különlenyomat az *Obzor* nevű lapból), Zagreb 1895., pretisak Zagreb 1995. Közli: IVELJIĆ, ISKRA 2008. 591–592. pp.

²² IVELJIĆ, ISKRA 2008, 599. p.

azokat levették az összes közös intézményről. Az 1903-ban történt távozása előtt pedig hasonló lázadás történt, amikor a vasúti hivatalokra helyezték el a magyar nyelvű feliratokat és zászlókat.²³ A tüntetők megtámadták a magyar hivatalnokokat, kereskedőket, még a magyarul beszélő horvátországi zsidókat is.²⁴ Válaszként a bán a csendőrség mellett a katonaságot is kirendelte a lázadás leverésére, így vér is folyt, a börtönök megteltek. Ezt követően júniusban a gróf elhagyta Zágrábot, és a miniszterelnöki székbe ült.

A horvát historiográfia és a közvélemény Khuen-Héderváry Károly megítélésénél figyelmen kívül hagyja a magyar grófnak a horvátokról alkotott véleményét. Nemcsak, hogy Szlavóniában nőtt fel, beszélte a nyelvet, hanem kötődött is Horvátországhoz. A kiegyezési törvénycikk értelmében ugyanis Horvátország Magyarország része volt, az állampolgárság is csak magyar volt, így a bán álláspontja összhangban állt a meglévő törvényes állapotokkal.²⁵

Azt, hogy nem volt horvátellenes, bizonyítja az a közjogi vita is, amelybe Khuen-Héderváry bán 1897-ben keveredett Bánffy Dezső báró magyar miniszterelnökkel („valójában” *Erdély Sándor igazságügy miniszterrel*) az „Ausztriával való bírói végrehajtási viszonyosság” ügyében adandó kormánynyilatkozat terveivel kapcsolatban.²⁶ A horvát bán írásban kifejtett és a kiegyezési törvény rendelkezésein alapuló álláspontja szerint a tárgyi ügyben Horvátország közvetlenül is intézhette a kérdést az osztrák kormánnyal, amíg a miniszterelnök (és az igazságügy minisztérium) azt az 1868:XXX. tc. paragrafusaira hivatkozó nézetet képviselte, hogy a társországokat csak a magyar kormány képviselheti, tehát önállóan nem érintkezhetnek más országokkal. Bánffy báró 1898. március 5-iki feliratában összegezte, hogy a magyar kormány „ragaszkodik az 1868. évi kiegyezési törvényhez, de nem ismeri el a horvátországi báni kormányzatot önálló kormányának, mert a horvát politika elvi irányítása a magyar miniszterelnök feladata.”²⁷ A bán végül elfogadta a magyar miniszterelnökség álláspontját.

Ísmét a horvátok védelmére kelt a 20. század elején, amikor a budapesti sajtóban (főként a *Hazánk* nevű lapban) Horvátországot folyamatosan támadó írásokra reagált, mivel ezek

²³ Dobrovšak, Ljiljana: *Židovi u banskoj Hrvatskoj u zbivanjima 1903–1904*. In: *Časopis za suvremenu povijest* br. 3. Zagreb, 2005. 635–652. pp. 636. p.

²⁴ HORVAT, JOSIP: *Politička povijest Hrvatske I*. Zagreb, 1989. 251–252. pp.

²⁵ Erről bővebben lásd VARGA NORBERT: *A magyar állampolgársági jog a 19. században* (Az első állampolgársági törvény [1879:L. tc.] előzményei, dogmatikai alapja és gyakorlata 1880–1890). PhD értekezés. 2009.; VARGA NORBERT: *A demográfiai átalakulás és a kivándorlás hatása a magyar állampolgársági jog szabályozására a 19. században*. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica. Tomus LXXII., Fasc. 22. Szeged, 2009. 661–692. pp. V. ö. KOSNICA, IVAN: *Državljanstvo i Opći građanski zakonik u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji od 1853. do 1879*. In: *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*. 2013. 63., 5/6. 1143–1164.p p.; KOSNICA, IVAN: *Gubitak državljanstva u Hrvatskoj i Slavoniji od Bachovog apsolutizma do raspada Monarhije*. In: *Pravni vjesnik*. Osijek, 2013. 29. 3–4. 61–79. pp.; KOSNICA, IVAN: *Naturalizacija u Hrvatskoj i Slavoniji od 1848. do 1918*. In: *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*. 2013. 34. 2. 701–728. pp.; KOSNICA, IVAN: *Utvrđivanje državljanstva u Hrvatskoj i Slavoniji 1849–1880*. In: *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 2014. 697–713. pp.; KOSNICA, IVAN: *Das Problem der Staatsbürgerschaft in Kroatien und Slawonien im Ausgleichszeitraum (1868–1918)*. In: Prof. Dr. Gábor Máthé- Prof. Dr. Barna Mezey: *Kroatisch-ungarische öffentlich-rechtliche Verhältnisse zur Zeit der Doppelmonarchie*. Eötvös University Press. Budapest, 2015. 187–219. pp.

²⁶ KEMÉNY G. GÁBOR 1956, 613. p. *Br. Bánffy Dezső miniszterelnök és gr. Khuen-Héderváry Károly horvát bán nézeteltérése az „Ausztriával való bírói végrehajtási viszonyosság” megállapítása ügyében teendő kormánynyilatkozat és a horvát országgyűlés elnapolása ügyében*. MT 1897: XXXIII/4.

²⁷ KEMÉNY G. GÁBOR 1964, 614–617. pp.

burkoltan őt is támadtak, azért, mert a magyar álláspont szerint ő banként nem hajtotta végre a magyar politikát.²⁸ Ezért írt 1903. július 17-én „tisztelt barátjának”, Széll Kálmánnak panasza, hogy a magyar sajtóban az egész horvát nemzetet ócsárolják, és sehol sem (még a Pesti Naplóban sem) olvasható egyetlen újságcikk, amely védelembe venné őket. Ez pedig nem csak, hogy nem javítja a magyar-horvát viszonyt, hanem tovább rontja azt.²⁹

Khuen-Héderváry gróf a miniszterelnöki bemutatkozó beszédében 1903. június 30-án Horvátországról elmondta, hogy a kiegyezési törvénycikk „a horvátoknak, mint politikai nemzetnek lehetőséget biztosított kulturális céljaik zavartalan megvalósítására”, ezért reménykedik, hogy az állami közösség tiszteletben tartásával szolgálni fognak a magyar államnak és saját külön érdekeinek.³⁰

A horvát kérdéstről éles vita zajlott az 1904. évi költségvetésről szóló napirendi pont képviselőházi tárgyalásánál. Ekkor a horvátországi viszonyokról rendszeresen felszólaló Polónyi Géza az 1904. június 28-iki ülésen cáfolta Kovacevics István (Stjepan Kovačević) horvát képviselő azon állítását, mely szerint a magyar ellenzék azért ellenzte Khuen-Héderváry megválasztását, mert ő a horvát nemzet része. Polónyi képviselő elmondta, hogy sem a Khuen, s még kevésbé a Héderváry család tagjai nem voltak horvátok, ezek nem horvát családnevek, s az akkori király személye körüli miniszter soha nem 'reklamálta' a horvát nemzethez tartozást, emellett magyar indigenátusa és állampolgársága van. „Mi nem szavaztunk az ő kormányára a politikája miatt és nem pedig azért, mert horvát, mivel ő nem az.”³¹ Bírálta Khuen-Héderváry politikáját, mert az szerinte a „magyar névnek nem hozott sem dicsőséget, sem büszkeséget, sem szimpátiát, hanem mérhetetlen szintű gyűlöletet, amely még évtizedekig nem szűnik meg. Ez pedig nem a magyar név dicsőítése miatt történt, hanem az osztrák császári dinasztikus politikája miatt”.³² Khuen-Héderváry Károly miniszter reagált az elhangzott vádakra. Kiemelte, hogy nem kíván beszélni családjának genealógiájáról, de ő mindig és mindenhol (tehát Horvátországban is) magyarnak vallotta magát. Ez viszont nem akadályozta őt abban, hogy a törvénnyel összhangban védje Horvátország érdekeit.

Visszautasította azt a vádat is, mely szerint ő a bécsi udvar politikájának képviselője, és mint ilyen korlátozta a magyar nemzeti érdekek megvalósítását. Végül cáfolta azt a vádat is, hogy Bánffy miniszterelnök báni politikája miatt kész volt lemondani.³³ Kitért az 1894. évi kormányválságra, amikor a király őt tervezte új miniszterelnöknek, de a

²⁸ A Hazánk többször foglalkozott a szlavóniai magyarok „üldözésével” és a „szlávón kérdéssel. Lásd *A magyarság üldözése Szlavóniában*, 1901. július 5. 157. sz. és *A szlávón kérdés*, 16. srpnja 1901. július 16. 166. sz. Közli: KEMÉNY G. GÁBOR: *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában*, III. 1900–1903. Budapest, 1966. 156. p.

²⁹ KEMÉNY G. GÁBOR 1964, 156. p. ME 1903–XVII-1105. (1902–XXII-260 1600).

³⁰ *Képviselőházi Napló*, 1901–1906, XVII. 198–203. V. ö. A 1903 jún. 30. Gr. Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök nyilatkozata a nemzetiségi kérdésben: az új kormány bemutatkozásakor. In: Kemény G. Gábor: *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában*. IV. 1903–1906. Budapest, 1966. *A nemzetiségi kérdés képviselőházi vitája a hivatalba lépő gr. Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök programnyilatkozatával kapcsolatban*. In: *Képviselőházi Napló*, 1901–1906, XVIII. 291–293., 295–298. p.

³¹ U. p.

³² U. p. 307. p.

³³ Bánffy Dezső báró és Khuen-Héderváry Károly gróf közötti viszonyairól lásd: IFJ. BERTÉNYI IVÁN: *Bánffy Dezső és a nemzetiségi kérdés* (doktori disszertáció). Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar. Budapest, 2005. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/bertenyi/diss.pdf>. (2015. november).

bán elutazva Pestre szembesült azzal, hogy a Szabadelvű Párt továbbra is kitart Wekerle Sándor mellett. Khuen-Héderváry azt mondta, hogy ekkor ő csak a császár és király tanácsadója volt (tehát nem erősítette meg, hogy miniszterelnök-jelöltnek is tervezte őt a király), aki pesti látogatása után javasolta Wekerle Sándor újabb kinevezését. Bánffy báró állítólagos lemondási szándékáról a király személye körüli miniszter kijelentette, hogy erről „most hall először”.³⁴ Hozzátette, hogy jól ismeri Bánffy közvetlen stílusát, így ha elégedetlen lett volna vele, vagy lemondani készülne miatta, ezt először vele közölte volna. Elmondta, hogy egyszer ő akart lemondani, de amikor ezt közölte Bánffy miniszterelnökkel, akkor ő megkérte, hogy maradjon a báni tisztségben. Khuen-Héderváry Károly azt állította, hogy élvezte Bánffy politikai és személyi bizalmát is.³⁵ Ami az állítólagos magyar-horvát gyűlölet szítását illeti, azt személyére irányuló vádaskodásnak minősítette. Szerinte a horvátok többsége húsz éven át a kiegyezési törvény szerint élt, habár a nemzet sok felbujtásnak volt kitéve. Sajnálattal tapasztalja, hogy a két nemzet között „az utóbbi időben nő az ellentét”, de ő azt az anyagi okokban látta és nem pedig a politikában.³⁶ Védelemben vette a horvát papságot is, mondván, hogy nem jó általánosságban beszélni, „politikai ügyekben pedig káros is”, így Kovacsevics képviselő, akit barátjának nevezett, hibázott, amikor a teljes papi kart magyarellenesnek nevezte. A volt bán nem cáfolta, hogy van igazság szavaiban, de néhány prelátest ő jelölt, így tudja, hogy azok nem ténykedtek Magyarország ellen.³⁷ Fontosnak tartotta cáfolni az elhangzott állítást, mely szerint az 1903. évi horvátországi zavargásokat Ausztriából finanszírozták. Valóban külföldi pénzek érkeztek, de semmi sem utalt arra, hogy ezek Ausztriából származtak. Kiemelte, hogy sem a horvát kormány, sem a Nemzeti Párt, sem pedig a horvát nemzet nem tudott a külföldi pénzekről, hanem „azt gondolta, hogy hazafiasan cselekszik, holott idegen hatás alá került”³⁸.

A horvátországi helyzet ihlette Komjáthy Béla 1904. július 23-iki beszédét. Kiemelte, hogy a horvát-magyar viszonyokról minél többet kell beszélni és nem szabad azt a szőnyeg alá söpörni. Ő, valamint a Függetlenségi és 48-as Pártja arra törekednek, hogy elnyerjék a testvérnemzet szeretetét és szimpátiáját, ami véleménye szerint valamennyi képviselő szándéka. Azonban a horvátok lázadnak, amiért ő Khuen-Héderváry bánt is vétkesnek találja, főként mert bizalmasai között van olyan is, „aki 25 évig a magyar állami eszme ellen tanított és bújtatott” (Josip Pliverićre gondolt).³⁹ Khuen-Héderváry Károly megvédte Pliverićet, mondván, hogy neki a tudomány terén más véleménye van a magyar álláspontról, amit ő nem akar megkérdőjelezni.⁴⁰ Elutasította a vádak, hogy bánként megakadályozta a szólás és vélemény szabadságát és, hogy Horvátországban már nincs olyan politikai erő, amelyre támaszkodhatna a magyar kormány. Elmondta, hogy a fiatal horvátok gyorsan rádöbbennek majd, és „mi idősek már megtapasztaltuk,

³⁴ KEMÉNY G. GÁBOR: *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában. IV. 1903–1906.* Budapest, 1966. 307. p.

³⁵ U. p. 311–312. pp.

³⁶ U. p. 307. p.

³⁷ U. p. 313–314. pp.

³⁸ U. p. 313–314. pp.

³⁹ KEMÉNY G. GÁBOR 1966, 316. p. *D 1904 júl. 23 Komjáthy Béla és Kovacsevics István felszólalásai, gr. Khuen-Héderváry Károly uralkodó személye körüli miniszter válasza a horvát kérdés tárgyában az 1904. évi költségvetési vitában.* In: *Képviselőházi Napló, 1901–1906, XXVII.* 229–240. pp.

⁴⁰ KEMÉNY G. GÁBOR 1966, 324–325. pp.

vagyis, hogy Magyarország és Horvátország közötti kapcsolat előnyt jelent nemcsak Magyarországnak, hanem Horvátországnak is”.⁴¹

Második miniszterelnöki bemutatkozó beszédében Khuen-Héderváry a Főrendi Háznak 1910. január 24-iki ülésén elmondta, hogy Horvát-Szlavonországgal való viszonyt a méltányosság elvével szándékozik rendezni, de a magyar állam érdekeit és a törvények betartását figyelembe véve.⁴² Kiemelte, hogy számít a horvát képviselők támogatására, így megkezdte velük a tárgyalást, ami rendkívül nehéznek ígérkezett, mert a horvátokkal „már három éve lehetetlen volt az együttműködés az autonóm ügyekben.”⁴³ Ezért ő az egyik fő feladatának tartja az együttműködés felújítását, így megkezdte velük a tárgyalásokat, melyek máris sikerrel jártak. Ennek köszönhetően a horvát képviselők támogatni fogják a kormányt, Magyarország pedig ígéretet tett, hogy támogatni fogja a megbízható unionistákból létrehozandó horvát kormányt és anyagiakkal fedezi a horvát sabor zavartalan működését. Miután a minisztertanács örömmel fogadta, és megerősítette a megállapodást, az újvidéki *Zastave* nevű lap 1910. január 23-iki számában Frano Supilo a koalíció ellen című vezércikkében szomorúan megállapította, hogy Khuen-Héderváry koalíciót kötött a horvátokkal. A cikkíró közli, hogy Frano Supilo több írásában támadta a koalíciót, „Levin Čavrakot, Nikola Tomašićot és más neves elbarátait”, akik „a választási kérdésekben rutinos szakértő” Khuen-Héderváry Károly miniszterelnöki megválasztását követően „utána mentek Budapestre és ott előtte letették a fegyvert”.⁴⁴ A *Srbobran* nevű lap közölte, hogy Pesten paktumot kötöttek, a *Zastave* pedig azt, hogy „meghódoltak” a korábbi horvát bán előtt. „*Khuen Héderváry Horvátországban soha nem ért el ilyen nagy sikert, mint ezúttal és bármennyire is rosszul áll a szénája Magyarországon, annyira nagyobb sikere van Horvátországban. Korábban ez jelentősen más volt.*”⁴⁵ A lap kiemeli, hogy Frano Supilo akként változtatta meg a politikai álláspontját, hogy a szerbek ellenségéből szerbbarát lett. Ez szerinte azért volt lehetséges, „mert a szerbek csak az egyenjogúságukért szálltak síkra és soha nem voltak a horvát nemzet ellenségei.”⁴⁶ Azonban a vezércikk szerzője nem érti, hogyan lehetséges, hogy a horvátok koalícióba léptek Khuen-Héderváryval, és „szó szerint kizavarták az országukból”.⁴⁷ Ez utóbbi állítás egyébként nagyon gyakori a horvát historiográfiában, képviselői azt tartják, hogy a bán elüldözték az országból, így a király, hogy „megmentse a karrierjét” magyar miniszterelnöknek jelölte, és elfogadtatta. A *Zastave* lap cikkírója csalódottan megjegyzi, hogy alapos Supilo haragja Khuen-

⁴¹ U. p. 328.

⁴² Főrendiházi Napló 1906-1911. III. köt. 168–170. pp. Közli: KEMÉNY G. GÁBOR: *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában, V. 1906–1913.* Tankönyvkiadó. Budapest, 1971. 318–320. pp.

⁴³ Minisztertanács – MT, 1910:4/2. Közli: KEMÉNY G. GÁBOR 1971, 329. p.

⁴⁴ Frano Supilo (1870–1917) horvát újságíró, publicista és politikus, a Jogpárt vezetőségének tagja. Dalmácia és Horvátország egyesítésének egyik szószólója, a dalmáciai liberális jogpártiak legtekintélyesebb képviselője. A horvátországi szerbek vezéregyéniségével Svetozar Pribičevićcel 1905-ben létrehozta a horvát-szerb koalíciót, amely egy évvel később megnyerte a választásokat. Azonban 1909-ben kilépett a pártból, de továbbra is harcolt a déli szlávok föderalista alapon történő egyesüléséért.

⁴⁵ *Supilo protiv koalicije.* In: *Zastave Novi Sad* (esti kiadás) 16. sz. 1910. január 23. 1. p. Közli: KEMÉNY G. GÁBOR 1971, 317–318. pp.

⁴⁶ U. p.

⁴⁷ U. p.

Héderváry sikere miatt, mert tönkretette mindazt, amit Supilo négy évig épített, s a magyar miniszterelnök „*most Horvátországban visszaállítja az alkotmányt*”.⁴⁸

A magyar miniszterelnök Batthyány Tivadar szekszárdi ellenzéki képviselő kérdésére válaszolva a képviselőház 291. országos ülésén, pénteken 1911. november 17-én elmondta, hogy Horvátországban ugyan tapasztalható a trialista politika, de az nem domináns, így a társországban helyreállt a teljes rend. Megvédte barátját és bizalmasát, Tomasics Miklós bánt, tudván, hogy a bán ellen intézett támadások egyben ellene is irányulnak.⁴⁹ Apponyi Albert gróf kérdésére pedig azt mondta, hogy a horvát-dalmát-szlavón tárca nélküli minisztert mielőbb ki fogja nevezni a másik két – belügy- és a király személye körüli – miniszterekkel együtt (mivel Apponyi „abnormálisnak” tartotta, hogy a miniszterelnök hivatása mellett még három minisztérium élén is álljon).⁵⁰ Kifejtette azt, hogy a horvát miniszternek nincs túl sok munkája, de a fennálló horvát-magyar viszonyok miatt bizonyos ellentéteket válthat ki, ezért ő szeretné, ha minél előbb találna megfelelő minisztert. Elmagyarázta, hogy a meglévő politikai viszonyok megnehezítik a kinevezését, mivel olyan férfira lenne szükség, aki megfelelné a horvátországi pártpolitikai viszonyoknak, mert a szóban forgó miniszter feladata tájékoztatni a kormányt a horvátországi légkörről, főleg a saborban. A miniszterelnök álláspontja szerint a tárgyi vita napjáig nem alakult ki megfelelő légkör, ezért nem jelöltetett még senkit sem e tisztre.⁵¹ A fenti okok miatt a mandátuma lejártáig ő töltötte be a horvát-szlavón-dalmát tárca nélküli miniszteri tisztelet, ami azt jelenti, hogy saját maga szerezte be a horvátországi viszonyokra vonatkozó információkat. Ez arra utal, hogy naprakész értesülései voltak a társországból, hiszen családja egyik része a nustari birtokon illetve Zágrábban maradt. Khuen-Héderváry 1912-ben történt lemondása után megszakadt még egy kapocs, amely összekötötte Horvátországot és Magyarországot, hiszen a miniszterelnök jól értette a horvátokat, céljaikat és óhajukat. Végig bízott abban, hogy az állami közösség fenntartható, de lemondása után Horvátországban már alig akadtak unionisták, s a horvát-szerb koalíció szinte nyílt utat kapott a délszláv állam létrehozására.

Az említett 1911. november 17-iki országos ülésen a miniszterelnök beszélt a Julián-akcióról is, mondván, ha a magyar nemzet magyarként akar élni, akkor a horvátoknak is joguk van horvátként élni, vagyis joga van ellenezni azt, hogy gyermekei asszimilálódjanak.⁵² A horvátországi magyar iskolákról (amelyek engedélyezése miatt a horvátok nehezteltek rá, mert működésük céljának az asszimilációt tekintették) elmondta, hogy az iskolák alapítása akként történt, amiként ezt az alapítók akarták, vagyis az általuk kitűzött célokra. Így például a Julián Egyesület a magyar nemzeti identitás ápolására kérte az engedélyt és arra a célra kapta meg,⁵³ amíg a vasutas iskolák a Magyar Állami Vasutak óhajára jöttek létre a vasutasok iskoláztatására. Viszont, ha ezen iskolák átlépik az engedélyben rögzített kereteket, akkor ez bonyodalmakhoz vezethet és olyan politikai helyzetet idézhet elő, amely semmiképp sem kívánatos Magyarország számára”.⁵⁴ A

⁴⁸ U. p.: Közli: KEMÉNY G. GÁBOR 1971, 317–318. pp.

⁴⁹ Képviselőházi Napló, 1910-15. XI. 243–245. pp.

⁵⁰ U. p. 268. p.

⁵¹ U. p. 272. p.

⁵² Képviselőházi Napló, 1910–15. XII. 225–227. pp.

⁵³ Képviselőházi Napló, 1910–15. XII. 291. országos ülés 1911. november 17. 267–269. pp.

⁵⁴ U. p. 273. p.

miniszterelnök szerint a magyar iskolákkal kapcsolatos problémák kialakulása mindkét fél hibájából történt. Mivel ő nagy figyelemmel kíséri az iskolákkal kapcsolatos eseményeket, ezért „sajnálattal” megállapítja, hogy az alapítók akaratát figyelmen kívül hagyva működnek „függetlenül attól, hogy MÁV-ról, Júlián egyesületről vagy más alapítóról van-e szó”. Kiemelte, hogy az iskolákat magyar gyermekek oktatására hozták létre, de azok megnyitását követően tanáraik vagy más személyek ezen tevékenység mellett célként kitűzték a magyarosítást is, így az iskolákban oktatnak olyan gyermekeket is, akiknek nem a magyar az anyanyelvük. Mivel ez sok helyen megtörtént, Khuen-Héderváry miniszterelnök érthetőnek tartotta a horvátok ellenállását, mondván, hogy ha a magyarok ápolni akarják a nemzeti identitásukat, akkor logikus, hogy a horvátoknak is joguk van megtartani a saját nemzeti azonosságukat és elutasítani az asszimilációs kísérleteket. Bevallotta, hogy ezek a körülmények bizonyos kellemetlenségeket eredményeztek, amelyeket nemcsak a horvát, hanem a magyar kormány is igyekeznék kiküszöbölni. A cél, hogy az iskolák tegyék amelyért alapították őket, és kerüljék el a visszaéléseket, akkor pedig nem lesznek panaszok a horvátok részéről és az iskolák negatív megítélése is megszűnik. Ez eredményezni fogja a béke helyreállítását.⁵⁵ Végül felhívta a magyar képviselőket, hogy óvatosan bánjanak a horvátországi magyarok panaszaival, mert maga is tanúja volt annak, hogy egyesek „az ott élő testvéreink közül” alaptalanul panaszkodtak a horvát hatóságok jogtalanságaira, amely panaszok hátterében néha saját érdekeik álltak. Megerősítette viszont, hogy minden alapos panasz esetében a bán és a magyar kormány megvédi a sértetteket.⁵⁶ Kifejezte azon reményét, hogy idővel megszűnik ez a nehézség, amellyel Horvátország „jelenleg szembesül” mégpedig nemcsak Magyarország, hanem Horvátország érdekében is, mert a két országot egymásra utalja a történelmi múlt és a földrajzi adottságok, valamint a közös gazdasági érdekek.⁵⁷ Ezen beszédében, mint más hasonló szónoklatában is hangzott, hogy azért szükséges törekedni a béke megteremtésére, mert azzal nagy szolgálatot tesznek mindkét nemzetnek és egyben erősítik az államot is, ami pedig mindenkinek a legfőbb célja. Valójában ez utóbbi állítása összefoglalja Khuen-Héderváry Károly gróf politikájának lényegét. Mindezek ellenére a horvát historiográfiában mindmáig megmaradt a róla kialakított kedvezőtlen kép, a magyar történetírás pedig őt inkább keménykezű horvát bánként említi.

3. Zárzó

Khuen-Héderváry Károly gróf a horvát állam-és jogtörténet egyik legvitatottabb személyisége. Jóllehet életének jelentős részét Horvátországban töltötte, mégis őt egy idegen, más érdekeit szolgáló, autokrata, a cenzúra és sajtószabadság korlátozása mellett kormányzó, a nemzetet elnyomó, a szerbeket kihasználó és a magyar-horvát unió fennmaradása érdekében a szerbeket a horvátokkal konfrontáló bánként említik. A politikai tevékenységének megítélése ellenére egyre inkább elismerik, hogy modernizálta a társország közigazgatását, az igazságszolgáltatást, a gazdaságot. Számos iskolát, vallási és világi épületet építte-

⁵⁵ U. p. 265. p.

⁵⁶ U. p. 266. p.

⁵⁷ U. p.

tett főként Zágrábban (a Horvát Nemzeti Színház épületét 1895-ben, melyet a császár nyitott meg, az I. gimnáziumot, amely ma Mimara Múzeumként ismert, a Horvát Tanítóképzőt stb.). Ekkor újítták fel a zágrábi dómot, emellett nagy jelentőségű gazdasági kiállítást is rendezett 1891-ben. Ártéri kutak furását kezdeményezte a dalmát hegyvidéken, amely lehetővé tette az ottmaradást, pénzügyi intézmények létrehozását indítványozta, és kormányzása idején jött létre néhány máig működő nagy horvát cég. Ezért egyesek úgy vélekednek, hogy egyszer majd Zágrábban még utcát is elneveznek róla. Hajdanán az eszéki főtér az ő nevét viselte. Magyarországon Khuen-Héderváry Károly gróf inkább horvátországi politikusként ismert, jóllehet kétszer is ült a magyar miniszterelnöki székben.

LÁSZLÓ HEKA

CROATIAN VICEROY AND HUNGARIAN PRIME MINISTER KARLO (KÁROLY) KHUEN-HÉDERVÁRY

(Summary)

Croatian Viceroy Károly (Croatian historiography is sometimes referred to by the name of Karlo; Charles, and sometimes in the Croatian language form of Dragutin) Count Khuen Héderváry is one of the most important and highest ranked individuals in Croatian-Hungarian history, a statesman who was twice honored with the Viceroy title (1883–1903.) and has been elected as the president of the Hungarian Government (June 27, 1903. – November 3, 1903 and January 17, 1910 – April 22, 1912).

He has marked Croatian history greatly at the turn of the 19th and 20th centuries, but in historiography and in folk consciousness he has been registered in a extremely negative way, often being accused for *Magyarisation* of Croatia.

As such, the Count Khuen-Héderváry became generally known in Croatia, although the vast majority of Croats do not know anything else but the above mentioned stereotypes.

It is often argued that he was a foreigner, imposed from outside (Hungary), although he grew up and lived most of his life in Croatia. All his life he stood up for maintaining the Hungarian-Croatian state community and has promoted cooperation and coexistence between the two peoples, and also as a Viceroy he defended the rights of Croats.

In his thesis the author analyzes the political situation in Hungary and Croatia in the second half of the 19th century and early 20th century, and he presents the point of view of Viceroy Khuen-Hedervary and his role in the history of Croatian-Hungarian State.

Keywords: Croatian Viceroy and President of the Hungarian government, Viceroy Karlo Khuen Héderváry, Croatian-Hungarian state union, dualism, a national issue, the debate on the budget for the year 1904.